

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาการดำเนินงาน และศึกษาเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งศึกษาใน ภาพรวม (Holistic View) เพื่อที่จะนำปรากฏการณ์ต่าง ๆ มาอธิบายได้อย่างละเอียดสมบูรณ์และ สัมพันธ์กันตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ตั้งไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเอกสารทางวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการกำหนดขอบเขตของเนื้อหาและประชากรที่จะศึกษา กำหนดเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยขั้นแรกได้สำรวจ (Survey) เพื่อหากกลุ่มตัวอย่าง ชมรมผู้สูงอายุ ที่ยังคงมีการดำเนินกิจกรรมอยู่ในปัจจุบันจากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ ประสาธน์ครุ จังหวัด และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดแพร่ จากนั้นได้คัดเลือกเพื่อศึกษาเฉพาะ กรณี (Case Study) ในกลุ่มตัวอย่างที่มีการดำเนินกิจกรรมชมรมอย่างสม่ำเสมอและมีผลงานดีเด่น ในระดับจังหวัด จำนวน 4 แห่ง โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง
2. การกำหนดแหล่งข้อมูล
3. การสร้าง การเลือกเครื่องมือวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การตรวจสอบข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารวิชาการ ทฤษฎี แนวคิด งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อประมวลแนวความคิดในการกำหนดแนวทางประเด็นศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิด จากนั้นไปปรึกษาอาจารย์เพื่อขอคำชี้แนะในประเด็นที่จะศึกษาเพื่อเกิดความกระจ่างชัดเจนและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น รวมทั้งแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากบุคคลผู้รู้และเข้าร่วมการสัมมนาในโอกาสต่าง ๆ เช่น การฟังบรรยายทางวิชาการ การประชุมสัมมนาต่าง ๆ เมื่อมีข้อสงสัยผู้วิจัยจะมาปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา และคณาจารย์ในสาขาวิชา จนกระทั่งมีความกระจ่างชัดเจนยิ่งขึ้นและมีความมั่นใจที่จะลงนาม เพื่อศึกษาให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ตามประเด็นที่ศึกษา

2. การกำหนดแหล่งข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุเพื่อการส่งเสริมสุขภาพในจังหวัดแพร่ โดยมุ่งศึกษาหาคำตอบว่าการดำเนินงานดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขอะไรบ้าง มีการดำเนินงาน ผลการดำเนินงานเป็นเช่นไร ผู้ที่จะให้ข้อมูลเหล่านี้ได้จะต้องเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในปรากฏการณ์ ผู้วิจัยจึงได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อเก็บข้อมูล ดังนี้

- ประธานชมรมผู้สูงอายุ 4 แห่ง ได้แก่ ชมรมผู้สูงอายุบ้านหนุน ชมรมผู้สูงอายุอำเภอลอง ชมรมผู้สูงอายุจังหวัดแพร่และมูลนิธิผู้สูงอายุจังหวัดแพร่ รวมจำนวน 4 คน
- คณะกรรมการของแต่ละชมรม ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่บริหารจัดการชมรมในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น รองประธาน เลขานุการ ทรัพย์สิน กรรมการ จำนวน 4 ชมรม รวมทั้งสิ้น 40 คน
- สมาชิกชมรม ๆ ละ 3 คน รวม 12 คน
- เจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่เกี่ยวข้อง 5 คน

3. การสร้างและการเลือกเครื่องมือในการวิจัย

เพื่อให้ได้ภาพรวมทั้งหมดของการดำเนินงานและเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการดำเนินงานเพื่อการส่งเสริมสุขภาพของชมรมผู้สูงอายุในจังหวัดแพร่ ผู้วิจัยจึงใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีดังนี้

3.1 ตัวผู้วิจัยเอง นับเป็นเครื่องมือวิจัยที่สำคัญที่สุดเพราะการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการใช้คนสัมผัสกับคนโดยตรง เป็นการแสวงหาความรู้โดยพิจารณาปรากฏการณ์สังคมจากสิ่งแวดล้อมตามความเป็นจริงทุกมิติเพื่อหาความสัมพันธ์ทางปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น และสนใจในข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิด ความหมาย ค่านิยม หรืออุดมการณ์ของบุคคล เน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความ สร้างข้อสรุปโดยการนำข้อเท็จจริงที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาสรุปโดยพิจารณาจากลักษณะร่วมที่พบ (สุรางค์ จันทวานิช อ่างใน ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต, 2540, หน้า 4)

3.2 การสัมภาษณ์ระดับลึก (Indepth Interview) ทำการสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยใช้การสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) และไม่มีโครงสร้าง (Unstructure Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการนี้ ผู้วิจัยจะปล่อยให้บรรยากาศของการสัมภาษณ์เป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่มีพิธีรีตรองไม่เคร่งครัดในเรื่องขั้นตอน

และลำดับของคำถาม เพื่อจะเกิดความเป็นกันเองและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถามผู้ตอบโดยที่ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นหัวข้อที่จะทำการศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ และมีลักษณะเป็นคำถามแบบเปิด เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ซึ่งประเด็นคำถามมีดังนี้

ส่วนที่ 1 บริบททางสังคมและลักษณะของชมรม

- บริบททางกายภาพของชมรม ลักษณะที่ตั้ง ประวัติของชมรม
- บริบททางสังคม วัฒนธรรม และสภาพทางเศรษฐกิจ
- ลักษณะของชมรมผู้สูงอายุ โครงสร้างการบริหาร การจัดกิจกรรม

ส่วนที่ 2 การดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ

- นโยบายของชมรมด้านส่งเสริมสุขภาพ
- การสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ
- การสร้างความเข้มแข็งในชมรม
- การพัฒนาทักษะส่วนบุคคล
- การปรับเปลี่ยนระบบบริการด้านสุขภาพ

ส่วนที่ 3 เงื่อนไขที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ

- เงื่อนไขภายนอกชมรม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ
- เงื่อนไขภายในชมรม ได้แก่ สมาชิก คณะกรรมการ
- เงื่อนไขสภาพสิ่งแวดล้อม ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สถานที่ตั้งชมรม
- เงื่อนไขด้านผลประโยชน์ ทั้งรูปธรรมนามธรรม

3.3 การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสังเกตตรง (Direct Observation) หรือการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และไม่ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์หรือผู้ร่วมกิจกรรมรู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกตอยู่ โดยใช้ควบคู่ไปกับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีอื่น ๆ ซึ่งเป็นวิธีการเบื้องต้นของการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในชมรม

3.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและประธานชมรมผู้สูงอายุในการช่วยประสานงานสมาชิกเพื่อการจัดการสนทนากลุ่มในกลุ่มโดยผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยทำหน้าที่ดำเนินการสนทนา โดยได้กำหนดประเด็นการสนทนาเกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน และเงื่อนไขการดำเนินงานด้านสาธารณสุขและการส่งเสริม

สุขภาพของชมรมและใช้คำถามปลายเปิด เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนเองอย่างเปิดเผยและมีความจริงใจ โดยระหว่างสนทนาผู้เข้าร่วมกลุ่มมีความสนใจและแสดงความคิดเห็นร่วมกัน มีลักษณะการเคลื่อนไหวภายในกลุ่มอย่างเสรีและใช้พลวัตของกลุ่ม (Group Dynamic) เป็นสิ่งกระตุ้นให้สมาชิกคนอื่นในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็น ทัศนะ ค่านิยม ความเชื่อและพฤติกรรมอย่างเปิดเผยจริงใจขณะสนทนา ซึ่งความคิดเห็นของคนใดคนหนึ่งในกลุ่มสามารถไปกระตุ้นให้คนอื่น ๆ อธิบาย พูด อธิบายแสดงความคิดเห็นของตนเองบ้าง ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในสมาชิกกลุ่มด้วยกันเอง โดยที่ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนาและผู้ช่วยผู้วิจัยทำหน้าที่บันทึกลงในสมุดบันทึก พร้อมกับบันทึกเสียง และถ่ายภาพ

3.5 อุปกรณ์ต่าง ๆ ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลภาคสนามซึ่งเตรียมไว้ล่วงหน้าเพื่อสะดวกในการจัดหมวดหมู่และการวิเคราะห์ข้อมูลในการเข้าไปเก็บข้อมูลทุกครั้ง ผู้วิจัยจะทำการบันทึกในรายละเอียดต่าง ๆ ที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ การพูดคุยเพื่อป้องกันการลืมและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ว่าเป็นข้อมูลที่ครบถ้วนตามกรอบแนวคิดในการศึกษาหรือไม่ หากข้อมูลไม่ครบถ้วนผู้วิจัยจะกลับเข้าไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจนกว่าจะครบตามความต้องการ นอกจากนี้ผู้วิจัยใช้เทปบันทึกเสียงเพื่อใช้ในการบันทึกขณะที่มีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างครบถ้วน, และกล้องถ่ายรูปเพื่อบันทึกภาพปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขณะดำเนินกิจกรรม

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้เตรียมความพร้อมในการศึกษาข้อมูล โดยนำหนังสือแนะนำตัวขออนุญาตเก็บข้อมูลอย่างเป็นทางการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นำหนังสือแจ้งแก่นายอำเภอ นายแพทย์ สาธารณสุขจังหวัด สาธารณสุขอำเภอและสถานีอนามัยที่เกี่ยวข้องและเข้าพบเพื่อแนะนำตัวพร้อมทั้งชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในด้านการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากผู้วิจัยเป็นเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจึงได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากผู้สูงอายุและเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบงานผู้สูงอายุเพราะผู้วิจัยเองก็อยู่สายงานด้านสาธารณสุขเหมือนกันจึงมีความรู้สึกคุ้นเคยกันเป็นพิเศษ และในการลงพื้นที่สนามในแต่ละครั้งเพื่อให้ได้ข้อมูลตามที่ต้องการ ผู้วิจัยพร้อมด้วยผู้ช่วยผู้วิจัยจะซักซ้อมความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการลงภาคสนามเสียก่อน จากนั้นจึงติดต่อประสานงานกับชมรมผู้สูงอายุและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง

ในการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งเพื่อให้ได้ภาพรวมของทั้งหมดและข้อมูลที่เป็นจริงครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยได้เลือกเครื่องมือในการวิจัยโดยใช้เทคนิคการศึกษาหลาย ๆ อย่างในการหาข้อเท็จจริง ได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม หลังจากผู้วิจัยเก็บข้อมูลในพื้นที่แล้วก็รวบรวมแยกแยะ วิเคราะห์ข้อมูลในวันนั้น และถ้าข้อมูลใดไม่ครบถ้วนหรือไม่มั่นใจผู้วิจัยก็จะเข้าไปเก็บข้อมูลในส่วนนั้น ๆ เพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูล

5. การตรวจสอบข้อมูล

เพื่อความครอบคลุมครบถ้วนในเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยการตรวจสอบข้อมูลจะกระทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูลโดยผู้วิจัยจะใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยมีรายละเอียดดังนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2537, หน้า 128-130)

- การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้มาถูกต้องหรือไม่ วิธีการตรวจสอบคือการสอบแหล่งของข้อมูลแหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล ดังนี้ แหล่งเวลาหมายถึง ถ้าข้อมูลที่ได้ต่างเวลากัน จะเหมือนกันหรือไม่เป็นการตรวจสอบข้อมูลในเวลาที่แตกต่างกัน ได้แก่การเปลี่ยนช่วงเวลาที่จะได้รับข้อมูล แหล่งสถานที่หมายถึง ถ้าข้อมูลที่ได้ต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่เป็นการตรวจสอบข้อมูลในสถานที่ที่ต่างกัน ได้แก่การเปลี่ยนสถานที่ที่ได้ข้อมูลเดียวกัน แหล่งบุคคลหมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลที่ได้จะเหมือนเดิมหรือไม่เป็นการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบุคคลที่ต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงแหล่งข้อมูลบุคคลที่ให้หลากหลายออกไป จากนั้นดูข้อมูลที่ได้จากจุดต่าง ๆ เหมือนกันหรือไม่ ถ้าหากว่าข้อมูลที่ได้มาซ้ำกันหรือเหมือนกัน ผู้วิจัยถือว่าข้อมูลนั้นเป็นข้อมูลจริง แล้วจึงจะบันทึกไว้

- การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือ การใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสังเกตโดยตรงในกิจกรรมควบคู่กับการสัมภาษณ์แบบลึก การสนทนากลุ่มพร้อมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบผู้วิจัยถือว่ามีความสำคัญที่สุด ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมภาคสนามนั้นต้องมีความชัดเจน ครบถ้วนสมบูรณ์และครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย สามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจน สอดคล้องกับกรอบความคิดที่ได้กำหนดไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการตรวจสอบ

ข้อมูลทุกครั้งที่ทำการศึกษาข้อมูลและมีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบโดยได้จัดทำแบบบันทึกข้อมูลขึ้นมาโดยเฉพาะ จึงทำให้มีความสะดวกในการแยกแยะข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นของการวิจัย หากข้อมูลที่ได้ขาดความกระจ่างชัดในประเด็นใด ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเจาะลึก โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสังเกตซ้ำในประเด็นนั้นซ้ำ จนแน่ใจว่าข้อมูลที่ได้รับนั้นครบถ้วนสมบูรณ์ตามประเด็น จึงนำข้อมูลเหล่านั้นมาแยกแยะเป็นหมวดหมู่ ตามประเภทของข้อมูล จากนั้นจึงทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าดังที่ได้กล่าวมา

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษากการดำเนินงานในชมรมผู้สูงอายุเพื่อการส่งเสริมสุขภาพในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงดำเนินการไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลตลอดเวลาที่ทำการศึกษาโดยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละครั้งทำการแยกแยะข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่และพิจารณาถึงความพอเพียงและความสมบูรณ์ของข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปรากฏการณ์เพื่อให้ได้เป็นภาพรวมของการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุเพื่อการส่งเสริมสุขภาพในจังหวัดแพร่ตามสภาพความเป็นจริง